

Szlovénia könyvtárügye

JAKAC-BIZJAK, Vilenka

Vilenka Jakac-Bizjak: Il sistema bibliotecario sloveno c. cikkét (Bollettino AIB, 43.vol. (2003.) 4. no. 443-454.p.) Mohor Jenő tömörítette.

A jelenleg 20 256 km² területű, kétmillió lakosú Szlovénia 1945-től 1981-ig Jugoszlávia egyik tagköztársasága volt. (Történelme folyamán volt a frank, majd a Római Birodalom része, később velencei, majd részben Habsburg fennhatóság alá került, így évszázadokon át itáliai, illetve német kulturális hatások érték. A reformációnak köszönhetően jelent meg a 16. században 60 szlovén nyelvű könyv. A 18. századi jelentős fejlődés főként észak-itáliai hatásoknak köszönhető, majd a napóleoni idők után ismét Ausztria állította helyre a „régí rendet”. 1918-ban kiáltották ki az önálló szerb-horvát-szlovén királyságot, mely 1930-ban kapta a Jugoszláv nevet.) Az első kötelespéldány-rendelet 1921-ben jelent meg, mely lehetővé tette, hogy valamennyi „nemzeti régió” jelentős könyvtárai (többnyire az egyetemi könyvtárak) kötelespéldányokkal gyarapodjanak. Ebben az évben kezdték meg a nagy könyvtárak külföldi szerzeményeik katalóguscéduláinak cseréjét, mely gyakorlat (a növekvő mennyi-

ség következtében) folyamatosan sorvadt, míg 1963-ban deklaráltan is megszűnt.

Könyvtárak a volt Jugoszláviában

A Jugoszláv szövetségi köztársaságban (mely öt nemzetet, négy hivatalos nyelvet, három vallást és két ábécét foglalt magában) a tagköztársaságok kulturális tekintetben meglehetősen önállóak voltak. Minden köztársaság saját nyelvének kiadói iparát támogatta, mindegyik megalapította saját nemzeti könyvtárát, és területén saját könyvtári és tájékoztatási rendszert alakított ki. Mind a nyolc nemzeti könyvtár (a hat köztársaságé és a két autonóm tartományé) kapott kötelespéldányokat, melyek leíró katalóguscéduláit 1966-tól kölcsönösen cserélték. A tárgyi katalógizálás kevésbé volt egységes: egyes nemzeti könyvtárak tárgyszavakat, mások ETO-jelzetek használtak. A nemzeti könyvtárak egyesület-

be tömörülve foglalkoztak a szervezeti és szakmai problémákkal. A könyvtári számítógépesítés jugoszláv szinten indult: a nemzeti könyvtárak abban voltak érdekeltek, hogy egységes könyvtári információs rendszer jöjjön létre, megosztott katalogizálással és egy közös jugoszláv online adatbázis megteremtésével. Mindehhez az UNIMARC formátumot választották. A rendszer 1987-ben kezdett működni, a szlovéniai Mariborban működő információtudományi intézet (IZUM) által nyújtott szoftverrel, melyben a horvát kivételével valamennyi nemzeti és néhány egyetemi könyvtár is részt vett. A több nyelv és a két írásmód (latin és cirill) okozta problémák kiküszöbölése érdekében az UNIMARC alapján kidolgozták a COMARC elnevezésű „nemzeti” formátumot. A megosztott katalogizálás gyakorlata egészen a délszláv háború kitéréséig folytatódott. Szlovénia függetlenségének kinyilvánítását (1991. június) követően, mivel az IZUM Szlovéniában maradt, a szlovén könyvtárak folytatni tudták az adatbázis építést, így a függetlenség és a politikai változások nem okoztak alapvető változásokat a könyvtáriügyben. Az új társadalmi-gazdasági rendszer új tulajdoni formákat vezetett be, és a vezetés, valamint a finanszírozás rendszerében hozott változásokat.

A szlovén könyvtári és információs rendszer

A szlovén könyvtári és információs rendszer a nemzeti és egyetemi könyvtáron kívül két másik egyetemi, 69 főiskolai vagy kari könyvtárból, 60 közkönyvtárból (és azok 246 fiókjából), 138 szakkönyvtárból és mintegy 700 iskolai könyvtárból áll. A rendszer fontos tagjai még az országos könyvtári tanács, a Ljubljanei Egyetem bölcsészkarának könyvtári-informatikai tanszéke, az IZUM (mely informatikai központként és a COBISS könyvtári és tájékoztatási rendszer hostjaként is funkcionál), a könyvtá-

ri fejlesztési központ a nemzeti könyvtáron belül, valamint a könyvtárosok egyesülete.

2000 után a könyvtárügy finanszírozása két minisztérium között oszlik meg. A kulturális minisztérium tartja fenn a nemzeti könyvtárt és a kulturális szakkönyvtárakat (a.m. múzeumi könyvtárak), valamint fedezi a közkönyvtárak költségvetésének 30%-át (az állomány-gyarapítás és a számítástechnikai beszerzések költségeit; a fenntartás, működtetés a helyi szervek feladata). Az oktatási, tudományos és sport minisztérium fedezi a felsőoktatási és az iskolai könyvtárak, továbbá az IZUM és a COBISS rendszer költségeit, biztosítja a könyvtárak internet-hozzáférésehez szükséges anyagiakat, valamint speciális idegen nyelvű könyv- és folyóirat-beszerzési, adatbázis-vásárlási és hozzáférést biztosító programokat finanszíroz. Az újabban létesített minisztérium az információs társadalomért biztosítja a szlovén felsőoktatási és kutatási hálózat (ARNES) irányítási költségeit valamint a kommunikációs infrastruktúrát.

A 2001 novemberében megjelent új könyvtári törvény a közkönyvtárak fenntartásában, valamint a könyvtárakkal kapcsolatos tanácsadó és ellenőrző szervek struktúrájában hozott változásokat. A tervezett új kötelepéldány-szabályozás ki fog térni az elektronikus publikációkra és azok archiválására is.

Annak ellenére, hogy a szlovén könyvtárak pénzügyi ellátása rendkívül szegmentált, hiszen több minisztériumtól és helyi szervtől függ, a tájékoztatási rendszer működése homogén, ami elsősorban a nemzeti könyvtárnak köszönhető, mely a teljes könyvtári és tájékoztatási rendszert fejleszti és koordinálja.

A Nemzeti és Egyetemi Könyvtár (NUK)

A NUK Szlovénia nemzeti könyvtára, melynek eredete 1774-re nyúlik vissza. Gyűjteménye a felosztott jezsuita kollégium és néhány más kolostori könyvtár állományán alapul, melyeket a köz használatára szántak. A későbbiekben adományokból, vásárlások útján, majd kötelezpéldányokkal gazdagodó gyűjtemény volt tartományi, majd állami, 1938-tól egyetemi könyvtár. 1945-ben kapta a Nemzeti és Egyetemi Könyvtár nevet. Jelenlegi épülete, mely 1941-ben készült el (tervezőjét a posztmodern építészet egyik előfutárának tartják), eredetileg 240 ezer kötet és 40 munkatárs számára tervezett; ma mintegy 2 300 000 kötet és 140 főnyi személyzet szorong benne. Az új épület szükségessége már a hetvenes években világossá vált, 1994-ben külön törvény született új könyvtárpépületek létesítéséről, azonban mindmáig nem sok történt e tárgyban. Jelenleg az olvasókkal közvetlen kapcsolatban nem lévő valamennyi funkció egy másik, a városközponton kívüli épületben működik.

A könyvtár fő feladatai közé tartozik a teljes körű szlovenika-gyűjtés; a kurrens és retrospektív nemzeti bibliográfia összeállítása és kiadása; kéziratgyűjtés és a nem nyomtatott nemzeti források hozzáférhetővé tétele; a nemzeti örökség megőrzése és karbantartása; a nemzetközi dokumentumok elérését lehetővé tevő rendszer előmozdítása; kutatási és fejlesztési tevékenység a könyvtár- és tájékoztatásügy területén; a szlovén könyvtárosok folyamatos képzésének és továbbképzésének szervezése. A nemzetközi szabványos dokumentumszámok kiadása is a könyvtár hatáskörébe tartozik.

Képzés, továbbképzés

Az egyetemi és a posztgraduális képzés a Ljubljanai Egyetem bölcsészkarának könyvtár- és tájékoz-

tatástudományi tanszékén folyik. A továbbképzések szervezéséért a nemzeti könyvtár felel, az IZUM pedig a számítógépes katalogizálást oktató tanfolyamokat tart. A nemzeti könyvtár továbbképző, illetve korszerűsítő tanfolyamain (melyeken a legszélesebb körű és legújabb ismereteket adják tovább) évente 700–1000 könyvtáros vesz részt. Különösen fontosak a COBISS rendszer használatát ismertető tanfolyamok, mind az osztott katalogizálásban részt vevők, mind azok számára, akik adatok bevitele nélkül használják a rendszert.

A közkönyvtári szervezet

Jelenleg 60 közkönyvtár, és ezek összesen 246 fiókja, valamint hat könyvtár által működtetett mozgókönyvtárak 781 „megállója” látja el a közkönyvtári szolgálatot, azaz terjeszti az irodalmat, a kultúrát, és segíti az oktatást. Komoly gondot okoz, hogy a helyi autonómiáról szóló 1993-as törvény következtében számos új, önálló helyi hatóság jött létre, azonban e közösségek nagy részének nincsenek anyagi lehetőségei a közkönyvtári szolgálat biztosítására. Bár a közkönyvtárak öt típusba vannak sorolva (alapvetően az ellátandó közösség nagysága szerint), lényegében két csoportra oszthatók: a helytörténeti gyűjtéssel is foglalkozó, az osztott katalogizálásban aktívan részt vevő könyvtárak (jellemzően az 50 000 lakosnál nagyobb lélekszámú települések könyvtárjai ezek), illetve a kisebb települések könyvtárainak csoportjára.

Gépesített könyvtári rendszerek és szolgáltatások

Mint említettük, 1987-ben kezdte meg működését a COBISS számítógépes könyvtári és tájékoztatási rendszer, melynek szoftverét, és központi számítógépét az IZUM biztosította. A megosztott katalogi-

záláson alapuló rendszerben a helyi katalógusok független egységként működnek, de össze vannak kötve a COBIB központi katalógussal és egységes OPAC-ként jelennek meg minden felhasználó számára. A kommunikációs infrastruktúrát az ARNES, az internettel összekötött szlovén felsőoktatási és kutatási hálózat nyújtja. A rendszerben mintegy 200 különböző típusú könyvtár (a szlovén könyvtárak 20%-a) vesz részt. A megosztott adatbázis kb. 1 200 000 regisztrációt tartalmaz, különböző dokumentumokról: könyvek, periodikumok, nem-könyv dokumentumok, és (bár kis mennyiségben) folyóiratcikkek leírásai is megtalálhatók. Az átlagos gyarapodás 10 000 rekord havonta. Az egyes könyvtárak adatállományában nem csak a bibliográfiai, hanem a gyűjtemény kezeléséhez szükséges adatok is szerepelnek, hiszen a rendszer nem csak az adatok bevitelére, a nemzeti bibliográfia összeállítására és OPAC működtetésére szolgál, hanem alkalmas a gyarapítás, a periodika-kezelés, a kölcsönzés és a könyvtárközi dokumentum-forgalom lebonyolítására is. A nemzeti bibliográfia a papír-formátum mellett CD-ROM-on, a COBIB közös katalóguson belül, és újabban az interneten is elérhető. A nemzeti könyvtár, az IZUM és két egyetemi könyvtár (a maribori és a ljubljanoi műszaki egyetemé) számos külföldi és nemzetközi adatbázishoz nyújt hozzáférést. A nemzeti könyvtár által beszerzett mintegy 60 CD-ROM-os adatbázis használata érdekében az egyetemi könyvtárak installáltak egy a CD-k online használatát lehetővé tevő szervert (ISIS rendszerben), így Ljubljana és Maribor egyetemeinek minden hallgatója és kutatója saját könyvtári vagy tanszéki munkaállomásáról elérheti ezeket.

Retrospektív konverzió

A könyvtári számítógépesítést teljesebbé tevő katalógus-konverzió első lépéseit a maribori egyetem

könyvtára tette meg, mintegy százezer katalóguscédula manuális bevitelével. Sok év múltán, immár korszerűbb eszközökkel (alapítványi támogatással) a nemzeti és egyetemi könyvtár konvertálta először 1540 és 1947 közötti állományának cédulakatalógusát, majd az 1947–1987 közötti időszakra vonatkozó adatokat. Összesen mintegy százezer tételről van szó. A katalógusokat (mivel azok nem egy esetben a szlovén kultúra nagyjainak keze nyomát őrzik, akik a könyvtár első igazgatói voltak) kulturális javaknak tekintik. A projekt első fázisában a cédulák szkennelése és az azokban való keresés módszerének kidolgozása történt meg. A második fázisban a kézzel (esetenként gót betűvel) írt cédulák tartalmának közvetlen bevitelére került sor. Mivel a konvertált katalógusból nem készült nyomtatott változat, azt csak a könyvtár olvasói használhatták. Ma a COMARC formátumú bibliográfiai adatok a helyi katalógusban és a COBIB kollektív katalógusban is megtalálhatók. Ugyancsak konvertálásra került a szlovén periodikumokban 1797–1945 között megjelent cikkek cédulakatalógusa (mintegy 300 000 tétel) is.

Digitalizálás, elektronikus publikációk

Az új technológiák, eszközök és módszerek lehetővé teszik a különféle anyagok megőrzése és hozzáférése szempontjából egyaránt fontos digitalizálást. A nemzeti és egyetemi könyvtár 1998-ban kezdte kidolgozni azokat a projekteket, melyekhez sikerült nemzetközi anyagi támogatást szereznie: a középkori szláv kéziratok igen gazdag és értékes gyűjteményének, illetve szlovén zeneszerzők műveinek az ötvenes években készült vinil-anyagú hangfelvételeinek digitalizálását. Ugyancsak digitalizáltak 11 000 képet: a szlovén kultúra és tudomány jeles személyiségeinek arcképeit.

A nemzeti könyvtár 2002-ben indította el kutató és fejlesztő programját az elektronikus publikációk archiválásához szükséges eljárások és technikák körvonalazása céljából, azonban még nem gyűjt, és nem archivál ilyen dokumentumokat.

hány közkönyvtár a PubliCA és a PULMAN projektekben, valamint az Alpok-Adria munkaközösség tevékenységében vesz részt.

Nemzetközi együttműködés

A nemzeti és egyetemi könyvtár alapító tagja az európai tudományos könyvtárak konzorciumának (CERL), és 1998-ban 20 000 rekorddal járult hozzá a CERL *Hand Press Book* adatbázisához, az 1450 és 1850 között nyomtatott szlovén könyvekről. Ugyancsak rendszeresen ellátja a szlovénra fordított művek bibliográfiai adataival az Unesco *Index translationum* programját. Közép-kelet-Európa nemzeti könyvtárai közül másodikként kötött megállapodást az OCLC-vel, és 1997 óta kb. 35 000 bibliográfiai rekordot adott át, ami igen nagy jelentőségű az ország tudományos és kulturális eredményeinek nemzetközi megismertetése terén.

2001-ben a NUK négy, az Európai Bizottság által finanszírozott nemzetközi kutatási projektben való részvétel mellett döntött. Ezek az európai elektronikus könyvtár kialakítását célzó TEI; a modern kéziratok authority fájljaihoz való hozzáférést szolgáló európai hálózatot célzó LEAF (a MALVINE folytatása); valamint két, a konzerválási technológia terén folyó kutató projekt (PAPYLUM és INKCOR). Né-

Kiadványok

A szakma negyedéves, tekintélyes folyóirata a *Knjižnica*. A nemzeti könyvtár adja ki a szlovén nemzeti bibliográfiát (*Bibliografija slovenska*) a könyvek és az időszaki kiadványok bibliográfiai papíron, valamint 1995-től évi két alkalommal CD-ROM-on (UNIMARC formátumban) is megjelenik. Ugyancsak a NUK adja ki a *Knjižničarske novice* című havi, aktuális hírekről és eseményekről beszámoló bulletint, valamint az ugyancsak havonta megjelenő, *Signalne informacije* című, 160 külföldi könyvtári és informatikai szakfolyóirat tartalmáról tájékoztató lapot. Évente kétszer szlovén és angol nyelven jelenik meg a *Novice/Newsletter NUK*, mely a nemzetközi együttműködésről, programokról és eseményekről közöl információkat. Az IZUM adja ki az *Organizacija znanja* című negyedéves szakfolyóiratot. Évente megjelenik a szakmai képzés programfüzete, valamint a könyvtár beszámolója, igen gazdag adattartalommal. Esetenként megjelennek kézirat-katalógusok, illetve kiállítási katalógusok. A NUK adja ki az ISBD és más szabványok fordításait, kiad különféle katalógizálási kézikönyveket, vezérfonalakat, statisztikai adatgyűjteményeket stb. is.

---

eMagyar pontok nyílnak Szlovéniában – Jambrik Mihály, az Informatikai és Hírközlési Minisztérium (IHM) közigazgatási államtitkára 2005. szeptember 3-án, szombaton adja át az IHM támogatásával létrejött, a Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség által üzemeltetett eMagyar pontokat Göntérházán és Dobronakon (Szlovénia). - F: szept. 1., Prím Online.

<http://hirek.prim.hu/cikk/48071/>
(KIT hírlevél, 2005. szept. 7.)
